

Schreuder. – Hillsdale / New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1995. – P. 97-116.

13. Harman G.H. Some philosophical issues in cognitive science: Qualia, intentionality, and the mind – body problem // Foundations of cognitive science. – Cambr. (Maas.); L.: MIT, 1989. – P. 831-848.

14. Herweg M. Hamburger Arbeitspapiere zur Sprachproduction, Kognitionswissenschaft. – Hamburg, 1992. – 234 S.

Мізін К.І.

Київський національний лінгвістичний університет

Етномовна концептуалізація світу крізь призму психолінгвістичного експерименту (на матеріалі німецької та української мов)

Психолінгвістичний експеримент вважається ефективною методикою, на основі якої виявляються накопичені попереднім досвідом асоціації носія мови (О.І.Горошко, О.О.Залевська, Ю.О.Караулов, В.А.Маслова, Ю.О.Сорокін, Н.В.Уфимцева та ін.). Долучення ж для аналізу психолінгвістичних експериментів матеріалу фразеології – “дзеркала” душі народу – має нині у мовознавстві неабияку актуальність. Особливо це стосується компаративної фразеології (системи компаративних фразеологічних одиниць – КФО), бо у порівняннях утілюється народний менталітет і духовна культура народів [2, с. 191]. Тут експерименти сприяють виявленню мотивації при виборі лінгвокультурами образів-еталонів КФО за допомогою пошуку майже невловимих асоціативних зв’язків і встановленню когнітивних механізмів концептуального моделювання мовними етносами об’єктивного світу [4].

Метою пропонованої розвідки є верифікація гіпотез Ю.М.Караулова [1, с. 192] за допомогою зіставного аналізу ядра (перших двох реакцій) національної мовної свідомості носіїв віддаленоспоріднених німецької та української мов. Ці гіпотези стосуються особливостей концептуалізації навколишнього світу носіями романських (іспанської) і слов’янських (російської) мов: 1) російська мовна свідомість демонструє домінування синтагматичних відношень між стимулом і реакцію, а іспанська – парадигматичних, тобто передмовленнева готовність росіян тяжіє до предикації, іспанців – до номінації. Це припущення корелює з гіпотезою об’єктно-акціональної преференції в номінації [3, с. 130]; 2) частотний розрив між першою і другою реакціями в російських інформантів менший порівняно з іспанськими. Отже, іспанці більше послуговуються при комунікації стандартними асоціаціями, словосполученнями та конструкціями, ніж росіяни.

Зазначимо, що наш експеримент має направлений характер, оскільки асоціації в ньому обмежуються порівнянням: інформантам пропонується

продовжити порівняння першим словом, яке спаде на думку, напр.: *боязкий*, *як...* Реакцією на стимул повинен бути порівняльний образ, що сприймається у свідомості інформанта як еталон ознаки. Одиничні відповіді не розглядалися; кількісний показник подано в дужках. Учасники анкетування – це носії німецької та української мов віком від 17 до 30 років. Частка суб'єктивності інтуїції носіїв мови перекривається за рахунок використання інтуїції певної кількості інформантів (80 німців і 100 українців), чим знижуються суб'єктивні психолінгвістичні показники. Кількість інформантів нами вважається достатньою, бо існує думка, що реакції людей значною мірою збігаються, тому число інформантів може бути 30 або навіть менше [див. 5, с. 158].

Німецька мова

Українська мова

kühn: <i>Ritter</i> (12), <i>Hecht</i> (4)	сміливий: <i>лев</i> (10), <i>воїн</i> (6)
feigherzig: <i>Hase</i> (18), <i>Kaninchen</i> (5)	боязкий: <i>заєць</i> (47), <i>миша</i> (4)
klug: <i>Einstein</i> (17), <i>Fuchs</i> (6)	розумний: <i>сова</i> (6), <i>професор</i> (6)
dumm: <i>Brot</i> (48), <i>Bohnenstroh</i> (12)	дурний: <i>пень</i> (20), <i>пробка</i> (12)
froh: <i>Kind</i> (14), <i>Vogel (im Wind)</i> (9)	веселий: <i>клоун</i> (16), <i>веселка</i> (6)
traurig: <i>Trauerweide</i> (7), <i>Weide</i> (5)	сумний: <i>доц</i> (6), <i>П'єро</i> (5)
freigebig: <i>guter Mensch</i> (3), <i>König</i> (2)	щедрий: <i>земля</i> (14), <i>Бог</i> (4)
geizig: <i>Dagobert Duck</i> (16), <i>die Schotten / ein Schotte</i> (12)	скупий: <i>єврей / жид</i> (7), <i>багач</i> (4)
fleissig: <i>Biene</i> (57), <i>Ameise</i> (7)	працелюбний: <i>бджола</i> (20), <i>віл</i> (17)
faul: <i>Faultier</i> (14), <i>(nasser) Sack</i> (9)	лінивий: <i>кіт</i> (7), <i>ведмідь</i> (7)
ehrllich: <i>Kind / Kinder</i> (19), <i>eine gute Seele</i> (3)	чесний: <i>сльоза</i> (3), <i>дзеркало</i> (3)
lügnerisch: <i>Schlange</i> (12), <i>Politiker</i> (8)	брехливий: <i>собака</i> (10), <i>лисиця</i> (4)
geil: <i>(geiler) Bock</i> (17), <i>Sau</i> (9)	хтивий: <i>свиня</i> (2), <i>кролик</i> (2)
bescheiden: <i>Jesus</i> (8), <i>Mariechen</i> (4)	скромний: <i>дівчина</i> (6), <i>ромашка</i> (2)
nett: <i>Mädchen</i> (7), <i>Freunde</i> (5)	добрий: <i>мама</i> (16), <i>сонце</i> (6)
grausam: <i>Tod</i> (11), <i>Henker</i> (10)	жорстокий: <i>вовк</i> (6), <i>тиран</i> (5)
schlapp: <i>(Schlapp)schwanz</i> (11), <i>ein Schluck Wasser in der Kurve</i> (6)	сонний: <i>муха</i> (29), <i>сова</i> (5)
neidisch: <i>Missgunst</i> (5), <i>Missgünstiger</i> (4)	зздри́сний: <i>сусід</i> (6), <i>ворог</i> (5)
gelassen: <i>weiser Mann</i> (3), <i>Baum</i> (2)	спокійний: <i>двері</i> (34), <i>слон</i> (5)
böse: <i>Teufel</i> (8), <i>Wespe</i> (3)	злий: <i>собака</i> (40), <i>вовк</i> (12)
hartnäckig: <i>Nuss</i> (15), <i>Esel</i> (9)	наполегливий: <i>відмінник</i> (4), <i>студент</i> (3)

Насамперед зазначимо, що деякі з представлених слів-стимулів різні за семантичним обсягом, наприклад, німецька лексема *nett* ‘милий, добрий’ семантично не перебиває української *добрий*. Проте нами не акцентується на цьому увага, оскільки метою цієї статті є верифікація двох, викладених вище, гіпотез Ю.М.Караулова.

Гіпотеза I. Ю.М.Караулов висловлює припущення, що передумовленна готовність росіян тяжіє до предикації, іспанців – до номінації. Це припущення певною мірою підтверджує нашу гіпотезу об’єктно-акціональної преференції в номінації, згідно з якою в германських і романських мовах домінує об’єктне називання навколишнього світу, у слов’янських – акціональне. Однак чи підтверджує це запропонований експеримент на матеріалі німецької та української мов? Як бачимо, ні. Причина цього вбачається в тому, що результати нашого направленого психолінгвістичного експерименту відрізняються від вільного, бо в мовній свідомості носія мови актуалізуються не будь-які найперші асоціації, а ті, що внаслідок експлікації порівняння несуть еталонізовану в (етно-)свідомості ознаку, а еталонізуються, як відомо, насамперед предмети (не явища, не дії тощо) навколишнього світу, тому реакції на стимули нашого експерименту є об’єктними (предметними), а не акціональними, наприклад, асоціативні поля *feigherzig* / *боязкий* і *fleissig* / *працелюбний* мають спільні (*Hase* / *заєць*, *Biene* / *бджола*) та відмінні (*Kaninchen* / *миша*, *Ameise* / *віл*) ядерні предметні асоціації.

Гіпотеза II. Ю.М.Караулов висловлює обережне припущення: менший частотний розрив між першою і другою реакціями в російських інформантів порівняно з іспанськими може свідчити про те, що іспанці при комунікації послуговуються більш стандартними асоціаціями, ніж росіяни. Чи простежується така тенденція в носіїв німецької та української мов? Як бачимо, також ні, оскільки значний частотний контраст може виявляти національна мовна свідомість носіїв як німецької, так і української мови, наприклад, нім. **dumm**: *Brot* (48), *Bohnenstroh* (12); **fleissig**: *Biene* / *Bienen* (57), *Ameise* (7); **ehrlich**: *Kind* / *Kinder* (19), *eine gute Seele* (3); укр. **боязкий**: *засць* (47), *миша* (4); **веселий**: *клоун* (16), *веселка* (6); **сонний**: *муха* (29), *сова* (5); **спокійний**: *двері* (34), *слон* (5); **злий**: *собака* (40), *вовк* (12). При цьому частотний контраст може бути і незначним або його зовсім немає, наприклад, нім. **traurig**: *Trauerweide* (7), *Weide* (5); **freigebig**: *guter Mensch* (3), *König* (2); **grausam**: *Tod* (11), *Henker* (10); укр. **розумний**: *сова* (6), *професор* (6); **хтивий**: *свиня* (2), *кролик* (2); **зздрісний**: *сусід* (6), *ворог* (5).

Утім, з огляду на специфіку нашого направленого експерименту про усталеність асоціацій може свідчити фіксація ядерних реакцій як образів-еталонів КФО, наприклад, для стимулу нім. **dumm** усталеними є асоціації *Brot* ‘хліб’ і *Bohnenstroh* ‘бобова солома’, бо вони є образами-еталонами КФО *dumm wie Brot sein* (досл.: бути дурним, наче хліб) – “бути надзвичайно дурним, дурний як сало без хліба”, *dumm wie Bohnenstroh* (досл.: бути дурним, наче бобова солома) – “дуже дурний” [6, с. 35, 38], а для стимулу

укр. **лінивий** – *ведмідь*: *лінивий як ведмідь* – “про ледачу, неповоротку людину” [7, с. 20].

Проте більшість асоціацій не представлені як образи-еталони КФО навіть у найповніших словниках компаративних фразеологій німецької та української мов [6; 8], де не знайдемо КФО *kühn wie ein Ritter / ein Hecht* (досл.: сміливий, наче лицар / щука), *klug wie Einstein / Fuchs* (досл.: розумний, наче Ейнштейн / лисиця), *froh wie ein Vogel* (досл.: радісний, наче птах), *traurig wie eine Trauerweide* (досл.: сумний, наче плакуча верба), *сміливий як воїн, розумний як сова / професор, веселий як клоун / веселка, сумний як дощ / П'єро* та ін.

Очевидно, на усталеність асоціацій впливає лінгвосеміотична значущість концептів, іменем яких є слова-стимули, наприклад, за кількістю реакцій можна визначити найбільш значущі для сучасної німецької та української молоді концепти / антиконцепти і, відповідно, ціннісні орієнтири. Показовими тут є концепт нім. FLEIß ‘старанність’, який об’єктивується за допомогою концепту BIENE ‘бджола’, та антиконцепти нім. DUMMHEIT ‘дурість / тупість’ і укр. СТРАХ, об’єктивовані концептами BROT ‘хліб’ та ЗАЄЦЬ відповідно.

Як бачимо, концепт FLEIß був і залишається для німецької лінгвокультури одним із базових, оскільки загальновідома старанність німців при виконанні будь-якої роботи залишається як ціннісний орієнтир актуальною і для німецької молоді. А серед антицінностей виокремлюється концепт DUMMHEIT: тупість є найбільш негативною рисою молоді людини у Німеччині. Натомість наведений фрагмент експерименту нечітко демонструє ціннісні орієнтири української молоді, хоча серед антицінностей показовим є антиконцепт СТРАХ. Взагалі, негативні слова-стимули більшою мірою представлені усталеними асоціаціями, ніж позитивні. Це пояснюється відомим принципом когніції: концептуалізації та категоризації піддається насамперед усе те, що є подразником для людського організму (психіки). Тому часто антиконцепти виявляють численніші концептуальні зв’язки, формуючи не лише ядро асоціативного поля, а й значною мірою домінуючи над ядерними концептами опозиційного поля. Порівняймо: найбільшою кількістю реакцій в асоціативному полі *dumm / дурний* представлені антиконцепти BROT (48) і ПЕНЬ (20). Натомість у полі *klug / розумний* концепти EINSTEIN та СОВА мають лише 17 і 6 реакцій відповідно.

Таким чином, гіпотези Ю.М.Караулова щодо концептуалізації національною мовною свідомістю об’єктивного світу не знаходять підтвердження в цьому дослідженні, де нами проведена верифікація цих гіпотез за допомогою зіставного аналізу ядра національної мовної свідомості носіїв німецької та української мов. Причина цього вбачається у направленості пропонованого експерименту, в якому вибір реакцій інформантів обмежувався порівнянням. Тому на перспективу залишається верифікація згаданих гіпотез на основі вільного психолінгвістичного експерименту.

Література

1. Караулов Ю.Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети / Ю.Н.Караулов // Языковое сознание и образ мира. – М.: Ин-т языкозн. РАН, 2000. – С. 191-206.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология: [Учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав.] / В.А.Маслова. – М.: Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
3. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: Монографія / К.І. Мізін. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
4. Мізін К.І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології / К.І.Мізін // Мовознавство. – 2008. – № 1 (244). – С. 67-79.
5. Мустайоки А.О лингвистических экспериментах / А.Мустайоки // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М.: ИРЯ РАН, 1995. – С. 155-160.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Мізін К.І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К.І.Мізін. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
2. Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь / О.С.Юрченко, А.О.Івченко. – Харків: Основа, 1993. – 176 с.
3. Walter H. Wörterbuch deutscher sprichwörtlicher und phraseologischer Vergleiche. Teil 1 / H.Walter. – Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2008. – 332 S.

Мудрак Я.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

Специфіка фактивних предикатів як предикатів пропозитивної установки

Виділення пропозитивних предикатів базується на логічному поділі всіх існуючих на ті, що якоюсь мірою стосуються механічної дії, і ті, що позначають ментальні процеси – тобто відображають “внутрішню і зовнішню діяльність людини” [1, с.61]. Результатом дії предикатів першої групи є видима зміна, процес чи перетворення, у той час як результат дії предикатів другої групи – специфічний, оскільки його неможливо визначити, виміряти чи побачити, – дія відбувається в свідомості людини. Інакше кажучи, одні предикати охоплюють матеріальну площину буття, інші – духовну, що відбувається у психіці людини. Функціонуючи разом у системі мови, вони взаємодіють, і семантика кожної з груп визначається чіткіше – одні позначають зміни оточуючого середовища, інші – ставлення до цих змін.